

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق

کمیسیون تخصصی معارف - ۰۲۱۱-۰۴۲۲

واکاوی مسئولیت عیب تولید در حقوق ایران و قانون مدنی جدید فرانسه

سید محمدمهدی قبولی درافشان

دانشیار، رشته حقوق خصوصی، گروه حقوق دانشگاه فردوسی مشهد

محمّدتقی نادی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

چالش جدی در حوزه مسئولیت ناشی از عیب کالا عدم کفایت قواعد سنتی مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی در حمایت از زیان‌دیدگان و جبران خسارت‌های ناشی از عیب تولید است. اهمیت حوزه مسئولیت ناشی از عیب تولید که برخاسته از شدت و کثرت خسارات است نظام‌های حقوقی بزرگ از جمله اتحادیه اروپا را برآن داشته تا مقررات مناسبی برای آن وضع کنند که تبلور آن در قوانین داخلی کشورها از جمله قانون مدنی فرانسه مشاهده می‌گردد به گونه‌ای که شاهد پذیرش مسئولیت محض تولیدکننده کالای معیوب در قبال خسارت‌های ناشی از عیب تولید می‌باشیم. نظام حقوقی ایران نیز در عرصه حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو با تصویب قانونی خاص در سال ۱۳۸۶ گام‌های مثبتی بر داشته است ولی کماکان در عرصه‌های گسترده‌تری، قوانین موجود از جمله قانون مدنی و قانون حمایت مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸، متضمن قواعد متناسب در زمینه حمایت از مصرف‌کننده در مقابل عیب سایر کالاها نبوده، مقررات تازه‌تری در زمینه مسئولیت مدنی وضع ننموده است. از این رو شایسته است قانون‌گذار ایران نیز برای تأمین حمایت مناسب از مصرف‌کنندگان طرحی نو در اندازد و با اصلاح و تکمیل قوانین موجود از جمله قانون مدنی در این زمینه گام‌های مناسب‌تری بردارد.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، عیب تولید، حمایت از مصرف‌کننده، مسئولیت محض، قانون مدنی جدید فرانسه.

^۱ nadi@mail.um.ac.ir

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق مدنی

کتابخانه تخصصی همایش - ۰۲۱-۸۸۸۸۸۸۸۸

مقدمه

تولید گسترده و متنوع محصولات و تولیدات در عین حال که در راستای رفع نیازهای بشری گام‌های مهمی برداشته است، چالش‌های مهمی را نیز ایجاد نموده است که از جمله آن چالش مربوط به خسارت‌های ناشی از عیب تولید است. توضیح اینکه با پیشرفت تکنولوژی و افزایش پیچیدگی‌های فنی کالا، شمار حوادث زیان‌بار ناشی از آن نیز بیشتر شده و شدت خسارت‌ها نیز فزونی یافته است. همین امر موجب گردیده است که استفاده از قواعد عمومی مسئولیت قراردادی و نیز مسئولیت مدنی غیر قراردادی با چالش‌هایی روبرو گردد و نتواند حمایت کافی از زیان‌دیدگان حوادث مربوط به عیب کالاها را فراهم نماید. در واقع نظام‌های حقوقی در مواجهه با مسائل نو-ظهور عرصه خسارت‌های ناشی از عیب تولید، سعی نموده‌اند با استفاده از قواعد مسئولیت‌های قراردادی و نیز مسئولیت‌های مدنی غیر قراردادی به حمایت از مصرف‌کنندگان زیان‌دیده بپردازند ولی در این مسیر با چالش‌های فراوانی روبرو گردیده‌اند. به گونه‌ای که برخی از جوامع حقوقی بزرگ مانند اتحادیه اروپا به این نتیجه رسیده‌اند که باید مقررات متناسب و متفاوتی از قواعد عام در این زمینه وضع نمایند و این مسئله با وضع دستورالعملی با عنوان دستورالعمل مربوط به نزدیک‌سازی مقررات قانونی، آیین‌نامه‌ای و اداری دولت‌های عضو، در زمینه مسئولیت ناشی از فرآورده‌های معیوب در ۲۵ ژوئیه ۱۹۸۵ آغاز گردید و به تبع آن دولت‌های عضو از جمله فرانسه به اصلاح مقررات خویش اقدام نمودند. البته این اصلاحات بلافاصله صورت نگرفته است و به تدریج رخ داده است. گفتنی است دستورالعمل یادشده به موجب دستورالعمل دیگری در سال ۱۹۹۹ اصلاحات مختصری نموده است. نظام حقوقی ایران نیز با این چالش‌ها مواجه بوده است و به همین جهت در سال ۱۳۸۶ با تصویب قانونی با عنوان قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو به سمت پذیرش مسئولیت محض برای عرضه‌کنندگان خودرو و ارائه مفهومی گسترده از عیب کالا و حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو پیش رفته است. در سال ۱۳۸۸ نیز قانون‌گذار سعی نموده با تصویب قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان گام‌های برای حمایت از مصرف‌کنندگان بردارد ولی این‌که آیا با این قانون در زمینه جبران خسارت‌های ناشی از عیب کالا موفق بوده است یا خیر، محل تأمل و نیازمند بررسی است. در هر حال این جستار در صدد است با روشی توصیفی تحلیلی از سویی به تبیین وضعیت مسئولیت ناشی از عیب تولید از خلال بیان چالش‌های موجود در عرصه مسولیت ناشی از عیب تولید در نظام حقوقی ایران بپردازد و از سوی دیگر به نحو مختصر آخرین اصلاحات مقررات موجود فرانسه در زمینه مسئولیت عیب ناشی از کالا (با اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی این کشور) را تبیین نماید. طبیعی است مقررات فرانسه از دو جهت اهمیت دارد، یکی اینکه برگرفته از مقررات اتحادیه اروپا و تابع آن است و می‌تواند وضع موجود در نظام اتحادیه اروپا را نیز مشخص نماید. دیگر اینکه

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون حقوقی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

کانون تخصصی معاشی ۰۲۱۱-۰۴۲۲

تحولات صورت گرفته حاصل تجارب این نظام حقوقی برای گذر از چالش‌های مسئولیت‌های قراردادی و مدنی مربوط به کالاهای معیوب بوده است. طبیعی است توجه به تجارب کشورهای دیگر از جمله فرانسه می‌تواند در تدوین مقررات مناسب و گذر از چالش‌های موجود مورد توجه قانون‌گذار ایران (البته با حفظ اصول و در نظر گرفته شرایط خاص نظام حقوقی کشور) قرار گیرد.

مبحث نخست: تبیین مسئولیت ناشی از عیب کالا در حقوق ایران از راه تبیین چالش‌های آن

برای تبیین مسئولیت ناشی از عیب کالا ابتدا از قواعد عام مسولیت قراردادی و مدنی سخن گفته (بند نخست) و سپس به بررسی وضعیت قوانین حمایت مصرف‌کننده پرداخته می‌شود (بند دوم).

بند نخست: مسئولیت ناشی از عیب تولید بر اساس قواعد عام مسئولیت قراردادی و غیرقراردادی

در این بند ابتدا به تبیین مسئولیت قراردادی مربوط به عیب کالا و چالش‌های آن پرداخته (الف) سپس از مسئولیت مدنی غیر قراردادی و چالش‌های آن سخن گفته می‌شود (ب).

الف: مسئولیت قراردادی ناشی از عیب کالا و چالش‌های آن

مسئولیت قراردادی تولیدکننده در قبال عیوب تولید هنگامی می‌تواند مطرح باشد که قرارداد معتبری وجود داشته باشد و نقض تعهدی از جانب تولیدکننده صورت گرفته باشد و نقض تعهد مزبور به خسارت طرف قرارداد بیانجامد. در واقع باید رابطه سببیت میان نقض تعهد توسط متعهد و خسارت‌های وارد بر متعهد له به اثبات رسد. لیکن این مسئله در عرصه زیان‌های مربوط به عیب تولید با چالش‌هایی مواجه است که ذیلاً بررسی می‌گردد.

۱- اصل اثر نسبی قراردادها

یکی از اصول و قواعد پذیرفته شده در عرصه قراردادها اصل اثر نسبی قرارداد است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹، ص ۲۰۴؛ صفایی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۹). بر اساس این اصل آثار قرارداد فقط بر طرفین و متعاقبین بار می‌شود و نسبت به سایر افراد بی‌اثر می‌باشد. بر موجب ماده ۲۳۱ قانون مدنی ایران «معاملات و عقود فقط درباره طرفین متعاملین و قائم‌مقام قانونی آنها موثر است مگر در مورد ماده ۱۹۶» از مواد ۱۰ و ۲۱۹ قانون مدنی نیز این قاعده قابل استنباط است. مواد مزبور به ترتیب بیان می‌دارند: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است» و «عقودی که برطبق قانون واقع شده باشد بین متعاملین و قائم‌مقام آنها لازم الاتباع است مگر اینکه به رضای طرفین اقاله یا بعلت قانونی فسخ شود».

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهیدمدنی آذربایجان

کانون ملی چالش‌های حقوق مدنی

کانون تخصصی معارف - ۰۲۱۱-۴۰۰۰۰۰۰

بر اساس اصل یادشده اگر مبنای مسئولیت قراردادی باشد مصرف‌کننده نهایی از حقوق خود محروم می‌شود و زیان او جبران نشده باقی می‌ماند زیرا وی طرف قرارداد با تولیدکننده نیست. در واقع در موضوع مورد بحث آثار قرارداد فقط شامل مصرف‌کننده مستقیم که طرف معامله با تولیدکننده بوده می‌شود.

۲- محدودیت مسئولیت تولیدکننده به نقض تعهدات قراردادی

طبیعی است مسئولیت قراردادی هنگامی مطرح است که نقض تعهد قراردادی رخ داده باشد و در چارچوب تعهدات قراردادی چنین مسئولیتی مطرح است. از دیگر چالش‌های موجود در مبنای قراردادی این است که جبران خسارت صرفاً طبق قرارداد صورت می‌گیرد و اگر شروط خاصی پیش‌بینی نشده باشد جبران طبق قواعد عام خواهد بود که ممکن است مشکلاتی را پدید آورد. به عنوان نمونه در نظام حقوقی ایران در مواقع معیوب بودن کالا خیار عیب پیش‌بینی شده است که در مواقعی که کالا معیوب باشد بر اساس مقررات مدنی ایران (ماده ۴۲۲ قانون مدنی و مواد بعد از آن)، طرف قرارداد اختیار فسخ قرارداد و اخذ مبلغ قراردادی یا مطالبه ارزش نسبت به قسمتی که معیوب بوده است را دارد. در واقع آنچه مسلم است اگر کالا معیوب باشد در مقابل عیب خود کالا می‌تواند ارزش دریافت دارد. طبیعی است ارزش مربوط به تفاوت قیمت کالای سالم و معیوب است و ارتباطی به خسارت‌های ناشی از عیب کالای مزبور ندارد. مسئولیت خسارات ناشی از عیب نیز در صورتی بر عهده تولیدکننده یا فروشنده خواهد بود که قرارداد به طور صریح یا ضمنی دلالت بر آن داشته باشد و در موارد تردید اصل براءت جاری می‌شود. حتی ممکن است در مواردی تولیدکننده یا فروشنده به عنوان طرف قوی قرارداد از عیوب مبیع نیز تبری نموده باشند یا شرط عدم مسئولیت نموده باشند. کما اینکه در قراردادهای الحاقی معمولاً طرف قوی قرارداد شروط مورد نظر خویش را به طرف مقابل تحمیل می‌نماید. به همین دلیل نیز امروزه دولت‌ها در تعیین شرایط معامله در مورد برخی کالاها برای حمایت از مصرف‌کننده دخالت کرده و نمی‌گذارند تا خواسته‌های طرف قوی‌تر بر دیگری اعمال شود. (شهیدی، ۱۳۸۵، ص ۸۸-۸۹).

در هر حال طبیعی مسائل فوق موجب می‌شود که زیان‌دیده از جبران خسارات ناشی از عیب کالا که در بسیاری از موارد محروم گردد چرا که ممکن است گاهی به علت وجود عیب کوچک در کالایی زبانی بزرگ به وجود آید که توسط خیار عیب قابل جبران نباشد. مثلاً عیبی در محافظ الکتریکی وجود داشته باشد و ایجاد تغییر ولتاژ کند و موجب سوختن دستگاه تلویزیون گردد جبران در حوزه مسئولیت قراردادی یا با اخذ مبلغ قرارداد است یا ارزش که در مقابل قسمت معیوب قرار می‌گیرد و زبانی که به تلویزیون وارد شده است را دربر نخواهد گرفت. البته یکی از راه‌هایی که برای تعدیل و عبور از مشکل فوق ممکن است مورد استناد قرار گیرد تعهد ضمنی مربوط به تضمین ایمنی کالا به عنوان تعهد به نتیجه است. لیکن اشکال این

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

کانون همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

مبنا این است که در صورتی که شرط مخالف صورت گیرد یا اینکه نتوان چنین شرطی را به اثبات رسانید مشکل حل نخواهد شد. علاوه بر اینکه بعید است اشخاص ثالث که طرف قرارداد نبوده‌اند به راحتی بتوانند از باب تعهد به نفع ثالث از آن استفاده نمایند.

۳- رابطه سببیت میان نقض تعهد قراردادی و ورود خسارت

یکی از شرایط مسئولیت قراردادی وجود رابطه سببیت میان نقض تعهد و ورود خسارت به طرف قرارداد است. طبیعی است بر این اساس چنانچه خسارت‌هایی به اشخاص ثالث وارد آید ضرورتاً نمی‌توان از مسئولیت قراردادی تولیدکننده یا فروشنده کالای معیوب سخن گفت. به علاوه اثبات اینکه خسارت‌ها ناشی از نقض تعهد بوده است نیز در همه موارد به راحتی امکان‌پذیر نیست. در واقع اینکه خسارت‌ها ناشی از عیب باشد به معنای این نیست که خسارت‌ها ناشی از نقض تعهد تولیدکننده یا فروشنده بوده باشد. خصوصاً این‌که برای انتساب خسارت‌ها به متعهد قراردادی مسئله قابلیت پیش‌بینی ضرر نیز به عنوان یکی از شرایط ضرر قابل مطالبه مطرح است. مثلاً اگر یک عیب در یک محافظ الکتریکی وجود داشته باشد و این تقسیم در یک باغ به‌کار گرفته شود و طبق عیب آتشی ایجاد و همه درختان و بستان و خانه را بسوزاند، در امکان وجود مسئولیت قراردادی برای طرف قرارداد باید تأمل کرد. در هر حال با توجه به جهات مزبور و به شرحی که در تبیین قانون مدنی فرانسه خواهد آمد در آن نظام حقوقی از رابطه سببیت میان عیب و ورود خسارت سخن گفته شده است.

۴. چالش مربوط به مفهوم عیب

شاید تعریف عیب در نگاه اول ساده به نظر برسد اما پس از دقت و درنگی که صورت بگیرد معلوم خواهد شد که به دلیل جنس خاص مسئولیت مفهوم عیب و تعریف آن با مشکل رو به رو است و وجود تعاریف متعدد و متضاد گویای این مسئله است حتی خود قانون‌گذار نیز تعریف واحدی انجام نداده و در قوانین متفاوت به صورت یکسان از عیب تعریفی را به عمل نیاورده است.

در فقه امامیه (محقق حلی، ۱۴۰۸، ص ۳۰؛ بحرانی، ۱۴۰۵، ص ۱۶۶؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص ۲۹۰) عیب عموماً بر هر فزونی و کاستی از اصل خلقت یا مجرای طبیعی آن، گفته می‌شود. هرچند بهبود بخشیده شده و بیان شده که منظور از اصل خلقت نمونه و نمادی است که در غالب موارد معیار داد و ستد بازرگانی استفاده می‌شود (شیخ انصاری، ۱۴۱۱، ص ۴۸۷؛ علامه حلی، ۱۴۲۰، ص ۳۶۵) اما باید توجه کرد که در مسأله حاضر بحث مسئولیت ناشی از عیب تولید است یعنی مسئولیت مصنوعات که در نقطه مقابل اصل خلقت قرار می‌گیرد و معیاری را نمی‌توان برای آن در نظر گرفت. معمولاً اصل خلقت در مورد حیوانات یا با مسامحه در مورد گیاهان به کار می‌رود نه در مورد مصنوعات دست بشر چون معیاری برای سنجش

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون حقوقی اسلامی

کانون تخصصی معارف - ۰۲۱۱-۴۲۲۰۰۰۰

اصل خلقت او وجود نداشته و بسته به سلیقه مشتریان و نبوغ و فکر تولیدکننده متفاوت است. پس به‌کار بردن اصل خلقت در مورد وسایل الکترونیکی مانند تلویزیون ممکن نیست و باید دنبال معیارهای دیگری رفت تا مفهوم عیب مشخص گردد.

برخی (بزرگمهر، ۱۳۸۵، ص ۴۵) معتقدند معیار، فقدان ایمنی مورد انتظار قانون است. طبیعتاً ایمنی کالا یکی از حقوق اولیه است که بنا به اهمیت خود معیار عیب نیز قرار گرفته است و تولیدکننده مسئولیتی نسبت به کالایی که از ایمنی برخوردار باشد ندارد. البته این معیار در مورد همه کالاها مناسب به نظر نمی‌رسد و مطلوب است عیب کالایی مانند هواپیما با در نظر گرفتن خطرهای ذاتی خودش معین گردد همانطور که بیان کرده‌اند: «اگر مفهوم عیب به خطرناک بودن کالا تعبیر شود باید میان خطرات ذاتی هواپیما و خطرات عرضی آن تفکیک قائل شده و مسئولیت را بر قسم اخیر بار کرد (حتی اگر تولیدکننده مرتکب تقصیر نشده باشد)» (صادقی و اشراقی آرانی، ۱۳۹۱، ص ۱۶۲).

برخی حقوقدانان (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص ۱۴۵) نیز مسبب را در چند مرحله مورد شناسایی قرار می‌دهند مانند طراحی و عیب در تولید و همچنین عیب در دادن هشدار و اطلاعات لازم که البته شرایط و دامنه مسئولیت در آن‌ها تفاوتی ندارد. مثلاً ممکن است کالایی در مرحله طراحی سیستم اشتباهی را ایجاد کند مانند آژیری که آتش را به غلط تشخیص دهد و باعث خساراتی شود. همچنین ممکن است در جریان تولید کاهلی رخ دهد و مصداقی خلاف معیار باشد.

ایشان (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص ۱۴۷) معیار را انتظار عرفی مصرف‌کننده ذکر می‌کنند. هر انسانی برای کارهای خود به خصوص کارهای اقتصادی هدف و توجیهی دارد و از هر کالایی که خریداری می‌کند، انتظار دارد قسمتی از نیازهای او را برطرف کند همین انتظار مطلوب عرفی را باید معیار برای وجود عیب در کالا دانست.

در ماده ۳ قانون حمایت از مصرف‌کننده خودرو مصوب ۸۶ معیاری مناسب برای عیب پیش‌بینی شده و درباره تعریف عیب یا نقص آمده است که «با مفاد ضمانت‌نامه و مشخصات اعلامی به مصرف‌کننده مغایر بوده یا مانع استفاده مطلوب از خودرو یا نافی ایمنی آن باشد یا موجب کاهش ارزش معاملاتی خودرو شود» ولی در بند ۴ ماده ۱ قانون حمایت از مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸ قانون‌گذار از این معیار عدول کرده است و آن را «زیاده، نقیصه یا تغییرحالتی که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات گردد» می‌داند.

به نظر می‌رسد باید بدون انتظارات شخصی معیاری نوعی را برای عیب استفاده نمود معیاری که مطابق با استانداردهای تخصصی باشد زیرا برخی کالاها اصلاً در جریان عرفی حضور ندارند تا برای آن مفهومی عرفی

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق مدنی

کانون تخصصی مقایسه‌ای
۰۰۹۲-۰۰۹۲۱۰

قائل شد. اما نکته مهمی که باید توجه داشت که انتظارات شخصی را باید تا زمانی مدنظر نداشت که به نحوی وارد عرصه قرارداد نشده باشد وگرنه در حکم قانون بین طرفین خواهد بود. دخیل کردن انتظارات شخصی زمانی که در عرصه قرارداد حاضر نباشند، دستاویزی است که در نهایت باعث فشار بر تولیدکننده شده دیگر کسی برای سرمایه‌گذاری ترغیب نخواهد شد. پس باید معیار ضمن حمایت معقول از مصرف کننده، اقتضائات اقتصادی را هم در بر داشته باشد.

گفتنی است ابهام در مفهوم عیب فقط از چالش‌های مربوط به مسئولیت قراردادی نیست بلکه در مورد مسئولیت‌های غیر قراردادی نیز همین نکات جاری است.

ب: مسئولیت مدنی غیر قراردادی ناشی از عیب کالا و چالش‌های آن

برای توسل به مسئولیت مدنی شرایطی لازم است که بر اساس نوع مسئولیت (مسئولیت مطلق، مسئولیت محض مانند مسئولیت مبتنی بر اتلاف و تسبیب و مسئولیت مبتنی بر تقصیر) متفاوت است. در عرصه عیب تولید قاعده‌ای عمومی با عنوان مسئولیت مطلق ناشی از عیب تولید در نظام حقوقی ایران به چشم نمی‌خورد لیکن در موارد مسئولیت ناشی از تولید ممکن است بر پایه تقصیر یا مسئولیت‌های بدون تقصیر توجیه گردد که خود دارای چالش‌هایی است. در این راستا ابتدا به چالش‌های مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر پرداخته می‌شود سپس از چالش‌های مسئولیت بدون تقصیر سخن گفته خواهد شد.

۱- چالش‌های مبنای تقصیر:

مقصود از « تقصیر عبارتست از انجام دادن عملی که شخص نباید مرتکب شود (تعدی) یا ترک عملی که شخص باید انجام دهد (تفریط)». (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص ۱۵۱). در عرصه عیب تولید ابتدای مسئولیت بر تقصیر با چالش‌های ذیل روبرو است:

الف) حقوق تولید اقتضا دارد تا به عیب موجود در کالا و نتیجه به بارآمده بیشتر از تقصیر فروشنده توجه شود و اینکه فروشنده اثبات نماید که مواظبت لازم و ممکن را کرده است دفاع محسوب نشود (کاتوزیان، ۱۳۹۳، ص ۱۵۸). زیرا به طور معمول مصرف‌کننده در مرتبه‌ای پایین‌تر از تولیدکننده قرار داشته و ممکن است آگاهی کافی در امور فنی نداشته باشد و اثبات احراز آن از عهده او بیرون باشد. پس در برخی موارد که تقصیر مشتری نیز در ورود خسارت دخیل بوده باز هم اصل حمایت از او ایجاب می‌کند تا تولیدکننده مسئول باشد. به عنوان مثال اشتباه در ساخت وسیله الکتریکی رخ داده و ولتاژ غیر از ولتاژ معمول کشور برای آن تعبیه شده که خود تقصیر محسوب شده و عیب به شمار می‌آید. حال استفاده نامناسب خود مشتری مانند آزمایش مکرر آن نیز در وقوع حادثه موثر بوده است و زمینه خطر را فراهم آورده که اینجا باعث اشکال در اثبات و احراز مسئولیت ناشی از عیب تولید برای تولیدکننده می‌باشد.

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق مدنی

کتابخانه تخصصی همایش - ۰۲۱۱۱-۰۴۴۴

ب) یکی دیگر از چالش‌های مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر این است که با مبنای تقصیر صرفاً خسارت‌های قابل پیش‌بینی امکان جبران دارد. در واقع یکی از ویژگی‌های زیان، قابل پیش‌بینی بودن آن است به عنوان مثال در ماشینی عیبی موجود بوده است و هنگام حضور در پارکینگ باعث آتش سوزی ماشین می‌شود و آتش به سایر ماشین‌ها سرایت کرده و زیان عظیمی را به وجود می‌آورد. در امکان مسئول شناختن تولیدکننده و جبران خسارات توسط وی تردید جدی وجود دارد. پس معلوم گردید که مبنای تقصیر برای مسئولیت غیرقراردادی نمی‌تواند جبران کلیه خسارات و حمایت کافی را از مصرف‌کننده در پی داشته باشد.

۲- مسئولیت بدون تقصیر و چالش‌های آن:

الف) نگاهی نظری به مسئولیت بدون تقصیر

محدود کردن جبران خسارت به تقصیر گاهی نتیجه‌ای برخلاف عدالت دارد و مبنای متفاوت مسئولیت مدنی در قوانین مختلف نیز بیانگر آن می‌باشد به عنوان مثال ماهیت خاص سوانح رانندگی اقتضا دارد مبنا به سمت نظریه خطر برود در مسئولیت عیب تولید نیز مسئولیت محض گامی برای گذر از مبنای تقصیر و حمایت کامل‌تر از مصرف‌کننده است. برخی حقوقدانان (کاتوزیان، ۱۳۹۳، ص ۱۵۲) استدلال‌هایی را برای وجود مسئولیت محض در عرصه عیب تولید ذکر می‌کنند: اولاً استعمال برخی کالاها ضروری می‌باشد و نفع عمومی نیز اقتضا دارد تا بی‌خطر باشند اما برای مصرف‌کنندگان مقدور نیست تا منافع خویش را حفظ کنند پس مبنا حمایت از آن‌هاست هرچند تولیدکننده نهایت تلاش خود را برای عرضه سالم داشته باشد. ثانیاً سازندگان کالا بر اساس تبلیغاتی که انجام می‌دهند، اعتقاد استفاده بی‌خطر را در ذهن فروشندگان به وجود می‌آورند و فروشندگان جزء نیز صرفاً این کالا را به دست مصرف‌کننده می‌رسانند پس باید تولیدکننده در مقابل مصرف‌کننده نهایی نیز مسئول باشد. ثالثاً اگر فروشنده مستقیم را مسئول بدانیم و مصرف‌کننده به او رجوع کند، او نیز به فروشندگان قبل خود مراجعه می‌کند و بدین ترتیب دعاوی بیهوده و زائد افزایش می‌یابد پس پسندیده است که مستقیماً تولیدکننده را مسئول دانسته شود. برخی حقوقدانان (باریکلو، ۱۳۹۷، ص ۳۷) معتقدند مسئولیت محض فقط یکی از حقوق ناشی از تولید که حمایت از مصرف‌کننده می‌باشد را به طور ناقص دربر می‌گیرد و سایر اهداف اصلی مانند ارتقای کیفیت کالا و حق دسترسی مصرف‌کننده به محصول با کیفیت و تامین منافع اقتصادی که تولیدکننده در راستای آن وظایفی دارد را تامین نمی‌کند. پس باید برخلاف مسئولیت محض که نوعی از مسئولیت است مبنایی تعیین شود که حداقل متضمن اهداف اصلی حقوق تولید باشد. ایشان معتقدند مسئولیت محض فقط رابطه حقوقی بین شخص و زیان دیده را در بر گرفته و زیان دیده در همین رابطه به اثبات تقصیر نیازی ندارد اما این در حالی است که بسیاری از وظایف

دوره هفتم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق و امور قضایی

کمیسیون تخصصی همایش - ۹۶۱۱-۰۰۲۲

وجود دارد که تولیدکننده باید قبل از اینکه رابطه حقوقی با مصرف کننده برقرار می‌کند، آن‌ها را انجام دهد. معیار ایشان برای مبنای مسئول شناختن تولیدکننده امنیت بازاری است که محصول باید طبق آن هنگام عرضه اولیه به بازار فاقد عیب باشد. با تایید نگاه اقتصادی و لزوم حفظ حقوق تولید که دیگر با نظریه مسئولیت محض برآورده نمی‌شود باید توجه داشت که نبود عیب در کالا هنگام ورود به بازار کافی نبوده و باید هنگام استفاده مدنظر باشد چون معمولاً خسارات ناشی از عیب در مرحله استعمال ظاهر می‌گردد. وجود عیوب مخفی در مرحله عرضه به بازار قابل رویت نبوده و صرفاً با آزمایش یا استعمال مشخص می‌گردند. عیوب مخفی در مرحله عرضه به بازار وجود داشته اما بعدها هویدا می‌گردد مانند عیب در لنت اتومبیل که تا مدتی به خوبی کار می‌کند و پس از گذشت مدتی مشخص می‌گردد مواد ساخت یا نحوه ساخت مطلوب نبوده و در عمل مشکل به وجود می‌آورد. این نکته بدان معنا نخواهد بود که در مرحله عرضه به بازار وجود ندارند بلکه فقط قابل تشخیص نیستند.

(ب) بررسی چالش‌های مسئولیت بدون تقصیر (مبتنی بر رابطه سببیت)

برای اثبات رابطه سببیت لازم است عرف یک پدیده را حاصل و نتیجه یک پدیده دیگر بداند پس معیار تشخیص وجود رابطه سببیت، عرف است و این عرف است که بیان می‌دارد آیا بین زیان‌هایی که به مصرف‌کننده وارد شده است و عیب کالا رابطه سببیت وجود دارد یا خیر. پس نباید سبب را به معنای فلسفی آن مدنظر قرار داد.

طبق قواعد عام مسئولیت مدنی نیز اثبات رابطه سببیت بر عهده زیان‌دیده می‌باشد و او باید اثبات کند که عرفاً رابطه سببیت بین زیان وی و عیب کالا وجود دارد. پس مشخص می‌گردد که احراز و اثبات رابطه سببیت کار آسانی نخواهد بود. و چه بسا به علت صعوبت آن یا از جبران خسارت محروم شود یا حتی خود او صرف نظر کند. در دنیای کنونی و پیشرفت علم هر روز کالاها به صورت پیچیده و تخصصی‌تر از قبل عرضه می‌شود که حتی شاید در بکارگیری آن نیاز به آموزش‌هایی باشد بنابراین در مواردی اثبات ارتباط میان زیان و عیب کالا و بیان این نکته که ضرر حاصل عیب است، حتی ممکن است تکلیف مالا یطاق تلقی گردد. از سوی دیگر تولیدکننده متخصص در طرفی قوی‌تر و مرتبه بالاتر ممکن است با ایراداتی جبران خسارت را با مشکل رو به رو سازد. این فرض در صورتی بود که عیب معلوم باشد از چه جایی ناشی می‌شود اما گاهی در مرحله تولید قابل تمییز نخواهد بود که این خود مانع جدی بر سر راه خواهد بود. حتی در مورد کالایی پیچیده که ممکن است دچار حوادثی سنگینی شوند، اوضاع سخت‌تر خواهد بود. (صادقی و اشراقی آرانی، ۱۳۹۱، ص ۱۶۲)

بار اثبات رابطه سببیت بر دوش مصرف‌کننده باعث محروم شدن او از حقوق خود خواهد شد پس مطلوب است از مسئولیت محض استفاده شود تا او مسئول باشد و حقوق مصرف‌کننده تأمین گردد. مسئولیت

دوره هفدهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون حقوقی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

کانون تخصصی همایش - ۰۲۱۱-۴۴۴۰۰۰۰

تولیدکننده در گرو رابطه سببیت بین فعل او و زیان وارده به مصرف‌کننده می‌باشد پس او می‌تواند بیان کند که زیان وارد شده به مصرف‌کننده اصلاً به فعل او منتسب نیست مانند اثبات قوه قاهره همچنین مانند برخی دفاعیاتی که در ماده ۱۲۴۵-۱۰ قانون مدنی فرانسه آمده است و مثلاً تولیدکننده بیان می‌دارد که اصلاً کالا را به بازار عرضه نکرده است که قطعاً دیگر زیان به فعل او منتسب نخواهد شد.

بند دوم: مسئولیت ناشی از عیب تولید در قوانین حمایت از مصرف‌کننده و ابهامات آن

الف: مسئولیت ناشی از عیب تولید در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو و ابهامات آن

ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو از مسئولیت عرضه‌کننده در مقابل خسارت‌های ناشی از عیب کالا سخن گفته است. در ماده ۲ قانون، عرضه‌کننده حسب بند ۲ ماده ۱ « هر شخص حقیقی یا حقوقی که به طور مستقیم یا از طریق واسطه فروش مبادرت به فروش خودروهای نو تولیدی یا وارداتی خود می‌کند» تعریف شده است که طبق قانون « موظف به رعایت استانداردهای ابلاغی در مورد ایمنی، کیفیت، سلامت خودرو و مطابقت آن با ضمانت ارائه شده به مصرف‌کننده می‌باشد» که از لحاظ حرکت به سمت تشخیص فنی و تخصصی و خروج عیب از دید عرف حرکت مثبتی را آغاز کرده است. در ماده ۳ نیز تعریف کامل‌تری از عیب شده و انتظارات مشتری نیز، معیاری برای شناسایی عیب است اما جای تعجب است که چرا قانون‌گذار در قانون حمایت از مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸ از آن عدول کرده است. طبق ماده ۷ توافقی که باعث سقوط تمام یا بخشی از تعهدات عرضه‌کننده شود در برابر مصرف‌کننده باطل و بلااثر است که به علت قدرت بیشتر عرضه‌کننده و امکان از بین بردن حقوق مصرف‌کننده می‌باشد. علاوه بر تعریف روشن از عیب حاکم کردن مسئولیت محض برای رابطه عرضه‌کننده و مصرف‌کننده گاهی بسیار مفید بوده است که طبق آن دیگر لازم نیست مصرف‌کننده تقصیر عرضه‌کننده را اثبات نماید وانگهی به علت پیچیدگی آن از حقوق خود محروم نگردد این گام مهم در این قانون ستودنی است. در عین حال انتقاداتی به این قانون نیز وارد است که ذیلاً بیان می‌گردد.

۱- مدت کوتاه تضمین

در تبصره ۱ ماده ۲ بیان شده است که دوره تضمین یک سال یا کارکردی برابر با سی هزار کیلومتر می‌باشد البته مدت تضمین در ماده ۵ آئین‌نامه اجرایی قانون حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو مصوب ۱۳۸۸/۸/۱ «برای خودروهای سبک دوسال یا کارکردی برابر چهار هزار، هر کدام زودتر فرارسد و برای خودروهای وارداتی پنج سال یا صد و پنجاه هزار کیلومتر هر کدام زودتر فرارسد و برای خودروهای سنگین سه سال یا کارکردی برابر دویست هزار کیلومتر هر کدام زودتر فرارسد» تعیین شده است. این مورد خود

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی مسائل نوپدید

کتابخانه تخصصی همایش - ۰۲۱۱-۰۴۲۲

جای انتقاد دارد زیرا می‌توانست به صورت مطلق باشد و حمایت گسترده‌تری را از مصرف‌کننده ایجاد نماید. (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص ۳۱۰)

۲- ابهام در امکان یا عدم امکان رجوع بیمه‌گر به عرضه‌کننده در حوادث ناشی از عیب خودرو

یکی از مسائل مهمی که وجود دارد این است که گاهی خودرو بیمه‌نامه دارد و حادثه‌ای که در حیطه تعهدات بیمه‌گر رخ می‌دهد، ناشی از عیب تولید خودرو می‌باشد مثلاً آتش‌سوزی اتفاق افتاده و خساراتی به مصرف‌کننده وارد می‌آید. در نخستین گام به نظر می‌رسد که مصرف‌کننده زیان‌دیده، علاوه بر حق رجوع به عرضه‌کننده که مسبب ضرر است، حق رجوع به بیمه‌گر را دارد و نبود رابطه قراردادی بین زیان‌دیده و عرضه‌کننده خللی وارد نمی‌آورد بیمه‌گر نیز مسئولیتی مطلق داشته و بخش زیادی از ضرر را جبران می‌نماید (اورک بختیاری، ۱۳۹۱، ص ۴۷۲). بنابراین مسئولیت عرضه‌کننده به علت عیبی است که در کالا وجود دارد و ممکن است از آن‌گزندی به مصرف‌کننده رسیده باشد و تعهد بیمه‌گر نیز بر مبنای بیمه شخص ثالث یا راننده مسبب حادثه است که در قالب عقد بیمه می‌باشد. پس دو مسئولیت مطرح است که یکی غیرقراردادی بوده و ناشی از قواعد عام مسئولیت مدنی است و دیگری مسئولیت مبتنی بر قرارداد بیمه می‌باشد. در این صورت در عین ممنوعیت جبران مضاعف، تزاممی بین تعهدات قراردادی و غیرقراردادی به وجود نیامده و هر یک بر مبنای مسئولیت خود باید جبران خسارت کنند. به ادعای برخی (اورک بختیاری، ۱۳۹۱، ص ۴۷۲) زیان‌دیده را نمی‌توان تکلیف کرد تا بر علیه هر دو طرح دعوا کند زیرا برای اقامه دعوی علیه بیمه‌گر باید از پوشش بیمه اجباری خودرو و هویت بیمه‌گر آگاه باشد که تکلیفی مالایطاق است. زیان‌دیده حق دارد مستقیماً به عرضه‌کننده رجوع کند یا علاوه بر او به بیمه‌گر نیز مراجعه نماید و ممکن است پرداخت توسط هر کدام از آن‌ها انجام شود.

انتقادی که در مورد نظر اخیر وجود دارد این است که دادن اختیار به مصرف‌کننده برای مراجعه به هر کدام از بیمه‌گر و عرضه‌کننده خلاف ظاهر ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو بوده و ظاهراً زیان‌دیده تا میزان سقف تعهدات بیمه‌گر باید به او رجوع کند. اگر پرداخت صورت گرفته بنا به مدیونیت پرداخت‌کننده بود، دیگر رجوعی برای او به وجود نمی‌آید مثلاً اگر بیمه‌گر خسارت را تا سقف تعهدات خود انجام دهد طبق ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو، هم مدیون بوده و هم مسئول پرداخت است و اگر خسارت مصرف‌کننده را پرداخت نماید، نمی‌تواند به عرضه‌کننده رجوع کند اما اگر عیب کالا پرداخت فراتر از تعهد وی بود، می‌تواند بعد از پرداخت خسارت زیان‌دیده برای اخذ آن به عرضه‌کننده مراجعه نماید.

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی مسائل نوپدید

کتابخانه تخصصی مسائل - ۰۲۱۱-۰۰۴۴۴

بیمه‌گر بعد از پرداخت زیان به عامل زیان مراجعه می‌کند و هدف از مراجعه، تنبیه مسئول زیان به عواقب اعمال و رفتارهای زیان‌بار است پس باید تفاوت گذاشت بین عرضه‌کننده‌ای که مستحق سرزنش است و کسی که برای حمایت از مصرف‌کننده مسئول شناخته شده است. (خدابخشی، ۱۳۹۶، ص ۴۷۳)

اگر بیمه‌گر مازاد سقف تعهد خود را پرداخت کند حق رجوع به دیگری را در حدود مسئولیت او خواهد داشت اما این رجوع بر چه مبنایی صورت می‌گیرد؟

به نظر برخی حقوقدانان (کاتوزیان و ایزانلو، ۱۳۹۷، ص ۳۱۹) در مبنای آن نمی‌توان از مسئولیت مدنی استفاده کرد چون عرضه‌کننده موجب زیان به بیمه‌گر نشده است و اینکه اگر خودرو معیوب نبود، خسارتی به بار نمی‌آمد نمی‌تواند رابطه سببیت کافی میان عرضه‌کننده و ورود خسارت به بیمه‌گر را توجیه نماید؛ خصوصاً اینکه تعهد بیمه‌گر به جبران خسارت ناشی از حوادث رانندگی قرارداد بیمه است. به علاوه انجام تعهدات قراردادی را نمی‌توان ضرر به حساب آورد و برای آن درخواست جبران خسارت کرد. اما مبنای رجوع بیمه‌گر به عرضه‌کننده بر مبنای قائم‌مقامی در اثر پرداخت است و بر اساس ماده ۳۰ قانون بیمه ۱۳۱۶ «بیمه‌گر در حدودی که خسارت وارده را قبول یا پرداخت می‌کند در مقابل اشخاصی که مسئول وقوع حادثه یا خسارت هستند، قائم‌مقام بیمه‌گذار خواهد بود.» که در مورد بیمه اشیاء می‌باشد ولی قانون آن را محدود به بیمه اشیاء نکرده است از سوی دیگر در بیمه مسئولیت مانند بیمه اشیاء هدف جبران خسارت بوده و این ماده در مورد بیمه مسئولیت هم قابل اعمال است.

اولین انتقادی که به این نظر وارد است این می‌باشد که حقوقدانان (خدابخشی، ۱۳۹۶، ص ۴۷۳-۴۷۴) معتقدند باید میان بیمه‌اموال که هدف جبران خسارتی است که ثالث به بیمه‌گذار وارد کرده است و بیمه مسئولیت که جبران اعمال زیان‌بار خود بیمه‌گذار است تفاوت گذاشت و در بیمه اموال برای اینکه جبران خسارت بیمه‌گذار آسان صورت گیرد و از طرفی هم عامل زیان از مسئولیت خود مصون نماند برای بیمه‌گر حق رجوعی پدید می‌آید اما در مورد بیمه مسئولیت طبق ماده ۱۴ بیمه اجباری ۹۵ بیمه‌گر برای رجوع به مسبب حادثه، حق مستقیم قانونی دارد که با قائم‌مقامی مناسب ندارد. انتقادی دیگری که به نظر می‌رسد این است که طبق ماده ۳۰ قانون بیمه مصوب سال ۱۳۱۶ بیمه‌گر حق دارد به مسئول مراجعه کند حال آن‌که در ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده خودرو مسئول خود بیمه‌گر است و فقط اگر جبرانی را نسبت به مازاد تعهدات خود انجام داده باشد حق رجوع دارد.

در تبصره ۲ ماده ۲ قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مسئولیت دارنده وسیله نقلیه را مانع از مسئولیت شخصی که حادثه منسوب به فعل یا ترک فعل او است نمی‌داند اما برای سهولت و تسریع در جبران خسارت زیان‌دیده بیان می‌دارد خسارت وارد شده

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون حقوقی و قضایی

کانون تخصصی مباحث ۱-۹۲۱۱-۴۴۴

در هر حال از محل بیمه نامه پرداخت می‌گردد تا زیان دیده مجبور به مشقت و رجوع مکرر و به عامل زیان نشده یا با اعسار یا ورشکستگی وی مواجه نگردد. مانند جایی که عامل حادثه نقص راه است، وزارت راه و شهرسازی عامل زیان بوده و بیمه‌گر بعد از پرداخت، طبق ماده ۱۶ قانون فوق‌الذکر به نسبت تقصیر، حق رجوع به وزارت راه را دارد. یکی از مواردی که در ماده ۱۶ تصریح شده است، عیب ذاتی وسیله نقلیه است که مسبب وقوع حادثه شده و خساراتی را ایجاد کرده است که گاهی بسیار گزاف بوده و ممکن است جان چندین نفر را بگیرد پس برای حمایت از زیان‌دیده، پرداخت توسط بیمه‌گر صورت می‌گیرد ولی او می‌تواند به عرضه‌کننده مقصر مسبب رجوع نماید زیرا مبنای توزیع ضرر تقصیر قرارداده شده و از سمتی انتهایی ماده تسبیب را شرط می‌داند پس اگر تولیدکننده تقصیری مرتکب نشده باشد یا زیان به او منتسب نباشد، بیمه‌گر حق رجوع به او را نخواهد داشت. مشکلی که در این زمینه وجود دارد، مبنای توزیع مسئولیت است که به تقصیر ذکر شده است پس اگر چند عامل که عیب تولید ممکن است یکی از آنها باشد حادثه‌ای را به وجود آورند هر کدام نسبت به تقصیر مسئول خواهند بود که ۳ انتقاد در پی دارد: اولاً: شناسایی و بررسی حوادث سنگینی مانند حادثه رانندگی و احراز عوامل سبب و اختصاص درصد تقصیر برای هر کدام از آنها شاید کاری غیرممکن باشد و معمولاً مشخص کردن درصد تقصیر با مسامحه همراه است. ثانیاً: صحبت از تقصیر با مبنای تقصیر سازگار بوده حال آن‌که بیان گردید که مبنای تقصیر نمی‌تواند مبنای مناسبی برای حمایت از مصرف‌کننده باشد و مسئولیت محض برای حمایت بهتر از مصرف‌کننده، تولیدکننده و عرضه‌کننده را مسئول عیب ناشی از تولید می‌داند و این نوع مسئولیت حقوقی بهینه‌تری را برای مصرف‌کننده تامین می‌نماید زیرا در مواقعی که زیان‌دیده هم مقصر بود باز حمایت صورت می‌گرفت اینجا زیان توسط بیمه‌گر جبران می‌شود. هرچند اگر درصدی برای تقصیر راننده یا مصرف‌کننده قائل باشیم باز هم بیمه‌گر جبران می‌کند و نمی‌تواند بابت این قسمت به عرضه‌کننده رجوع کند. به نظر می‌رسد قانون‌گذار در تعدد اسباب، تقصیر را مبنای توزیع مسئولیت قرار داده است. در ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی نیز مبنای میزان تأثیر را برای توزیع مسئولیت مقرر کرده بود. با توجه به اینکه قانون بیمه اجباری مصوب ۱۳۹۵ صرفاً برای جبران خسارت و حمایت از زیان‌دیدگان حوادث رانندگی تصویب شده است، نمی‌توانیم آن را ناسخ ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی بدانیم و خاص لاحق مخصص عام سابق بوده و ماده ۱۶ بیمه اجباری باعث تخصیص ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی شده و در عرصه حوادث رانندگی برای توزیع مسئولیت از مبنای تقصیر استفاده خواهد شد. برخی حقوقدانان (خدابخشی، ۱۳۹۶، ص ۲۶۱) معتقدند در مطلق حوادث مبنای تقصیر برای توزیع ضرر استفاده می‌شود زیرا علاوه بر ملاحظات عملی و دشواری تمایز بین تقصیر و تأثیر عمل، در حوادث رانندگی اسبابی موجودند که غیررانندگی می‌باشند. برخی (مهدوی‌قراولخانه و عباسلو، ۱۳۹۵، ص ۵۳)

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

مرکز تحقیقات حقوقی و مسائل اسلامی
دانشگاه تهران

کتابخانه تخصصی امامین
۰۲۱-۸۸۰۰۰۰۰۰

نیز بیان کرده‌اند اگر تقصیر زیان‌دیده و فعل ثالث و قوه‌قاهره نیز در حادثه دخیل باشد آن‌ها و عرضه‌کننده همگی مشترکاً و به نسبت تقصیر خود، خسارت را جبران می‌کنند.

ثالثاً: توجه به درجه تقصیر، مبنای مناسبی برای توزیع ضرر نیست زیرا در مسئولیت مدنی هدف اصلاح عامل زیان یا سرزنش او نیست. هدف جبران خسارت زیان‌دیده است. چه بسا عیب تولیدی که با تقصیری حداقلی دارای آثار بزرگ و گزاف بوده و اتفاقاً عاملی دیگر با تقصیری بزرگ در زیان از تاثیر کمتری برخوردار باشد.

پس قانون نیز ضمن تأکید اصل رجوع بیمه‌گر به عرضه‌کننده از جهاتی چالش‌هایی را ایجاد کرده است که قابل انتقاد به نظر می‌رسد.

ب: مسئولیت ناشی از عیب تولید در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و ابهامات آن

در سال ۱۳۸۸ قانون‌گذار برای حمایت از مصرف‌کنندگان تمام کالاها، این مقررات را وضع نمود که دارای ابهامات و اشکالات و چالش‌هایی می‌باشد.

به عقیده ای برخی از حقوقدانان (ابدالی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۱) خسارت ناشی از فروش کالا (ارش) با خسارت ناشی از عیب کالا متفاوت است قانون‌گذار نیز به این نکته توجه نموده و خسارت دسته اول را در ماده ۲ این قانون و دسته دوم را در ماده ۱۸ این قانون تحت پوشش قرار داده است. یکی از دلایلی که این تقسیم‌بندی را صحیح جلوه می‌دهد وضع ماده ۲ بر اساس نسبی بودن قرارداد است حال آنکه اگر منظور مسئولیت ناشی از عیب تولید بود شایسته بود که مصرف‌کننده نهایی نیز از این حق برخوردار باشد.

خسارت ناشی از فروش کالا در مال کلی اگر به شکل عیب یا عدم انطباق با شرایط قراردادی بود مصرف‌کننده حق مطالبه عوض سالم آن را دارد که باید تأمین شود و در کالای عین معین مصرف‌کننده حق فسخ دارد. قانون‌گذار این‌ها را جبران خسارت دانسته و دیگر اضافه بر آن‌ها خسارتی را قابل پذیرش نمی‌داند و اگر مشتری معامله را فسخ نمود دیگر حق مطالبه خسارت را ندارد. اما به نظر برخی از حقوقدانان (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص ۳۱۲) حکم این ماده با قواعد عمومی قراردادها نیز ناسازگار است زیرا مستنبط از ماده ۳۸۴ فسخ با مطالبه خسارت قابل جمع بوده و فسخ قرارداد با مطالبه خسارت تعارضی ندارد مگر خسارت مزبور را ارش به‌شمار آوریم که خسارت در همان نیز نهفته است. همچنین گاهی ممکن است چندین متخلف و مقصر در خسارت ناشی از فروش کالا باشد که در نحوه جبران خسارت توسط آن‌ها قانون لفظ «منفرداً و مشترکاً» به‌کار رفته است. تضامن برخلاف قاعده بوده نیاز به تصریح قانونگذار دارد و به نظر و منظور قانونگذار مسئولیت اشتراکی و مبین زیان هر یک به اندازه

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهیدمدنی آذربایجان

کانون ملی چالش‌های حقوق مدنی

کانون تخصصی معاشی - ۰۲۱-۸۸۱۱۰۰۰۰

تقصیر خود مسئول می باشد اما ذکر شده (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص ۳۱۲) که اگر منظور مسئولیت تضامنی باشد قانونگذار نوآوری مهمی در جهت حمایت مصرف کننده کرده است البته هرچند که خلاف ظاهر به نظر می‌رسد.

الف) پس در ماده ۲ همان قواعد عام قانون مدنی تکرار شده است و مقرر ای خاص برای آن وضع نشده است.

در ماده ۱۸ این قانون بیان شده است که اگر خساراتی از عیوب کالا ایجاد شود باید خسارت توسط عرضه‌کننده جبران گردد. طبق نظر برخی (ابدالی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۳) که جبران زیان اقتصادی را مشمول ماده ۱۸ نمی‌دانند باید گفت که برخی حقوقدانان (بادینی، ۱۳۹۰، ص ۶۰-۶۱) زیان اقتصادی را زبانی می‌دانند که هر چند نقصان در اموال را به صورت افزایش دارایی منفی یا کاهش دارایی مثبت ایجاد می‌کند اما به بدن و اموال فرد خسارتی وارد نمی‌کند. ضرر اقتصادی یا با نقض قرارداد پدید می‌آید یا با قواعد عمومی مسئولیت مدنی همچنین ضرر اقتصادی که عدم‌النفع از جمله مصادیق آن است مادامی که خسارتی به مال یا بدن وارد نکرده باشد قابل مطالبه نمی‌باشد زیرا ضرر باید مستقیم و مسلط باشد و اصل بر عدم مطالبه بوده که خود نقطه قوتی بر نظام حقوقی ماست. (بادینی، ۱۳۹۰، ص ۷۳-۷۴)

اصل بر جبران تمام زیان‌ها می‌باشد و باید تمام زیان‌های بدنی، معنوی و مالی جبران شود زیرا نارواست که نقصانی در اموال پدید بیاید مستند به فعل عرضه کننده باشد اما قابل مطالبه نباشد و برخلاف اصول مسئولیت مدنی است. علاوه بر آن عیب در بند ۴ ماده ۱ این قانون «زیاده، نقیصه یا تغییر حالتی است که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات» تعریف شده است که شامل زیان اقتصادی نمی‌شود.

ب) هرچند این قانون قانون عام‌تری نسبت به قوانین دیگر در جهت حمایت از مصرف‌کننده است اما برخی حقوقدانان (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۴، ص ۳۱۳) معتقدند قانون همه کالاها را دربر نگرفته و عرضه کنندگان همه کالاها را مسئول ایمنی در مقابل مصرف کنندگان تلقی نمی‌کند.

ج) در تبصره ماده ۳ نیز بیان می‌دارد اطلاعاتی چون نوع کالا و اطلاعات توسط وزارت بازرگانی با همکاری با نهادهای ذی‌ربط اعلام خواهد شد که معنی آنان این است که تولیدکننده و عرضه کننده کالاها مسئول ایمنی در مقابل مصرف‌کنندگان نخواهند بود مگر در این فهرست صراحتاً از آن‌ها نام برده شود که خود هم برخلاف جنبه عام بودن قانون است هم برخلاف اصول حمایتی قانون از مصرف‌کنندگان.

د) اما چالش بعدی در تعریف عیب است. تعریف برخواسته از نظر مشهور فقهی است (محقق حلی، ۱۴۰۸، ص ۳۰؛ بحرانی، ۱۴۰۵، ص ۱۶۶؛ شهیدثانی، ۱۴۱۳، ص ۲۹۰) و فقط با پدیده‌های دارای ذات طبیعی مانند

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کانون حقوقی و قضایی

کانون تخصصی معارف - ۰۲۱۱-۴۴۴۰۰۰۰

حیوانات را در برمی‌گیرد اما مصنوعات دست بشر که از ضابطه معین طبیعی برخوردار نیستند را شامل نمی‌شود.

ابهام اصلی حذف و تغییر تعریفی است که در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو وجود داشت که بهتر و کامل‌تر از این تعریف بوده و به خواست و انتظارات مصرف‌کنندگان نیز نظر داشته است.

متأسفانه قانون حمایت از مصرف‌کننده، مسئولیت محض تولیدکننده را مقرر نکرده که خود خلاف حمایت بهتر از حقوق مصرف‌کننده می‌باشد. شایسته بود سازوکارهای بیشتری برای حمایت بیشتر در راستای تغییرات جهانی در این قانون که قانون عام‌تری در جهت حمایت از مصرف‌کننده است را تدوین کند مثلاً در ماده ۱۸ و ۱۹ حکم به پرداخت جزای نقدی خود مجازاتی است که نیاز به احراز عنصر تقصیر دارد و گویی قانون‌گذار مجدداً به مبنای تقصیر نظر دارد.

در ماده ۱۶ این قانون نیز فرقی میان اشخاص حقیقی و حقوقی نگذاشته است و آن‌ها خواه خصوصی باشند و خواه دولتی باید از اموال خود زیان مصرف‌کننده زیان‌دیده را جبران نمایند که خود گامی رو به جلو برای پرداخت خسارات مصرف‌کننده فارغ از عامل زیان است.

در مجموع قانون حمایت از مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸ قواعد جدید و متمایز را از قواعد عمومی ندارد و تکرار مکررات است علاوه بر آن حمایت مطلوب و گسترده‌ای را از مصرف‌کننده به عمل نیاورده است که خود جای انتقاد دارد.

مبحث دوم: نگاهی به آخرین اصلاحات قانون مدنی فرانسه

حال که در فصل نخست وضعیت موجود نظام حقوقی ایران در مواجهه با عیب تولید و چالش‌های آن مشخص گردید، در این مبحث نگاهی گذارا به آخرین وضعیت حقوق فرانسه در زمینه موضوع پژوهش صورت می‌گیرد. همان‌گونه که قبلاً نیز بیان گردید هدف از این نگاه گذرا و انتخاب حقوق فرانسه این است که از سویی کشور فرانسه جزء کشورهای عضو اتحادیه اروپا است و در مسئله مسئولیت ناشی از کالاهای معیوب می‌تواند بیان‌گر وضعیت سایر کشورهای اتحادیه اروپا نیز باشد. از سوی دیگر آنچه مطرح خواهد شد می‌تواند در تدوین مقررات مناسب در نظام حقوقی ایران الهام‌بخش باشد.

بند نخست - پذیرش مسئولیت محض تولیدکننده در قبال فرآورده معیوب فارغ از رابطه قراردادی

بر اساس ماده ۱۲۴۵ قانون مدنی فرانسه تولیدکننده فارغ از وجود یا عدم وجود رابطه قراردادی میان وی و زیان‌دیده، مسئول خسارت ناشی از عیب فرآورده خود نسبت به زیان‌دیده دانسته شده است. بر اساس

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی مسائل نوپدید

کتاب تخصصی همایش ۱۳۹۱-۱۳۹۰

ماده ۱۲۴۵-۱ این قانون تولیدکننده خسارت‌های وارد بر شخص زیان‌دیده را بر عهده دارد و نیز خسارت‌های وارد بر اموالی غیر از فرآورده معیوب را فراتر از سقفی که به موجب آیین‌نامه ذی‌ربط تعیین می‌گردد را نیز بر عهده دارد.

الف- مفهوم تولیدکننده:

سوال مهمی که وجود دارد این است که مقصود از تولیدکننده مسئول چه کسی است. در ماده ۱۲۴۵-۵ قانون مدنی فرانسه، مقصود از تولیدکننده در این قسمت تعریف گردیده است. بر اساس ماده یادشده، تولیدکننده مفهوم وسیعی دارد و شخصی تولیدکننده محسوب می‌گردد که یا سازنده فرآورده نهایی باشد یا یکی ماده اولیه را تولید نموده باشد یا اینکه یکی از اجزاء ممل و ترکیبی کالا را ساخته باشد.

گفتنی است که بر اساس ماده ۱۲۴۵-۷ در مواردی که عیب جزء مکمل موجب خسارت گردیده است، هم سازنده جزء مزبور و هم شخصی که آن را در فرآورده وارد نموده است، متضامناً در قبال زیان دیده مسئول شناخته شده‌اند.

همچنین اشاره به این نکته مفید است که بر اساس قسمت اخیر ماده ۱۲۴۵-۵ اشخاص دیگری که یکسری اقدامات ذکر شده در قانون را به طور حرفه‌ای انجام می‌دهند، به‌مثابه تولیدکننده در نظر گرفته شده‌اند. اقدامات یادشده عبارتند از این‌که شخص با درج نام یا علامت تجاری یا علامت مشخصه دیگر بر روی فرآورده خود را به عنوان تولیدکننده معرفی می‌نمایند یا اینکه شخص فرآورده‌ای را برای فروش، اجاره، با تعهد یا بدون تعهد به فروش یا به منظور یکی دیگر از اقسام توزیع، وارد اتحادیه اروپا (جامعه اروپایی) نماید.

ب- مفهوم فرآورنده:

مقصود از فرآورنده در ماده ۱۲۴۵-۲ مشخص گردیده است. به موجب این ماده، هر مال منقول ولو در مالی غیر منقول گنجانده شده باشد فرآورنده محسوب می‌شود و فرآورنده‌های زمینی، دام‌داری، شکار و ماهی‌گیری را در برمی‌گیرد. اکثریسته به عنوان یک فرآورنده محسوب می‌گردد.

بند دوم- ارکان مسئولیت

بر اساس ماده ۱۲۴۵-۸ قانون مدنی فرانسه در دعوی بر تولیدکننده، خواهان باید سه مسئله را اثبات نماید: ورود خسارت، عیب فرآورده و رابطه سببیت میان عیب و ورود خسارت.

عیب کالا در ماده ۱۲۴۵-۳ تعریف گردیده است. به موجب این ماده «فرآورده بر اساس این فصل هنگامی معیوب است که امنیتی که به طور مشروع مورد انتظار است را برآورده ننماید. در ارزیابی امنیتی که به طور

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی مسائل نوپدید

کتابخانه تخصصی همایش ۰۹۲۱۰-۰۹۲۱۰-۰۹۲۱۰

مشروع مورد انتظار است، باید همه اوضاع و احوال و به ویژه استفاده‌ای که به طور معقول از فرآورده انتظار می‌رود و زمان عرضه محصول به بازار در نظر گرفته شود. صرف این واقعیت که فرآورده‌ای دیگر و پیشرفته‌تر به بازار عرضه گردد موجب این نیست که فرآورده قبلی معیوب به شمار آید.

مقصود از زمان عرضه به بازار نیز در ماده ۱۲۴۵-۴ بیان گردیده است و بر اساس این ماده یک فرآورده هنگامی وارد عرصه بازار می‌گردد که تولیدکننده از روی اختیار آن را از تصرف خویش خارج نماید. نکته قابل توجه این است که هر فرآورده فقط یک بار به بازار عرضه می‌شود و فقط یک زمان در این ارتباط مطرح است. این نکته در قسمت اخیر ماده یادشده تصریح گردیده است.

گفتنی است بر اساس ۱۲۴۵-۹ این واقعیت که فرآورده با رعایت قواعد فنی و هنجارهای موجود ساخته شده است یا مجوز ساخت داشته است، خللی در مسئول شناخت تولیدکننده وارد نمی‌آورد.

بند سوم - عوامل معافیت

در راستای حمایت از حقوق مصرف‌کننده ایجاد مسئولیت محض برای تولیدکننده است که البته باید داشت مسئولیت او به طور کامل مطلق نبوده و قانون‌گذار فرانسه در ماده ۱۰-۱۲۴۵ دفاعیاتی را برای تولیدکننده پیش‌بینی کرده است. طبق این ماده تولیدکننده مطلقاً مسئول است مگر اثبات کند که: ۱- فرآورده را به بازار عرضه نکرده بود. ۲- با توجه به شرایط می‌توان فهمید که عیب هنگام عرضه به بازار وجود نداشته یا بعداً به وجود آمده است. ۳- قرار نبوده که فرآورده به فروش برسد یا به هر شکل دیگری پخش شود. ۴- وضعیت دانسته‌های علمی و فنی به هنگامی که او فرآورده را به بازار عرضه کرده به گونه‌ای نبوده که بتوان وجود عیب را شناخت. ۵- عیب به علت انطباق فرآورده با قواعد الزامی قانونی یا آیین‌نامه‌ای به وجود آمده است. اگر تولیدکننده قسمت ترکیبی ثابت کند که عیب، ناشی از فرآورده‌ای بوده است که قسمت ترکیبی در آن جا گرفته بود و ناشی از آموزش‌های تولیدکننده آن فرآورده بوده است، مسئول نخواهد بود. همچنین طبق ماده ۱۱-۱۲۴۵ نیز اگر زیان ناشی از عضو بدن انسان یا ناشی از فرآورده‌های آن باشد تولیدکننده نمی‌تواند به عوامل معافیت مقرر در ماده ۱۰-۱۲۴۵ استناد نماید. طبق ماده ۱۲-۱۲۴۵ نیز اگر زیان به طور هم‌زمان به دلیل عیب فرآورده و تقصیر زیان‌دیده یا تقصیر کسی که وی مسئول اوست به بار آمده باشد، با لحاظ تمام شرایط از مسئولیت تولیدکننده کاسته شده یا از مسئولیت معاف می‌شود. همچنین ماده ۱۳-۱۲۴۵ نیز بیان می‌دارد که فعل شخص ثالث در ایجاد زیان، از مسئولیت تولیدکننده در برابر زیان‌دیده نمی‌کاهد. در ماده ۱۴-۱۲۴۵ نیز برای حفظ حقوق مصرف‌کننده و به دلیل الحاقی بودن قرارداد بیان شده است که شروط رافع یا محدود کننده مسئولیت ناشی از فرآورده‌های معیوب ممنوع بوده و کان لم یکن تلقی خواهد شد.

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق مدنی و امور خانواده

کتابخانه تخصصی همایش - ۰۲۱۱۱-۰۴۴۴

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با بررسی‌های به عمل آمده در این جستار باید گفت، در نظام حقوقی ایران استفاده از مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی نمی‌تواند حمایت کافی از مصرف‌کننده را در مقابل زیانهای ناشی از عیب تولید فراهم نماید. دلیل اصلی این نکته این است که از سویی شرایط مسئولیت قراردادی و مسئولیت مدنی غیر قراردادی در همه موارد وجود ندارد. از سوی دیگر بر فرض که در مواردی امکان مسئولیتهای پیش‌گفته وجود داشته باشد، احراز و اثبات آن با دشواری‌های فراوانی روبرو است. به عنوان مثال مسئولیت قراردادی فقط برای طرف معامله قابل استناد است و مصرف‌کننده نهایی را دربر نمی‌گیرد و مسئولیت مبتنی بر تقصیر نیز تکلیف اثبات تقصیر را بر دوش مصرف‌کننده می‌گذارد. در هر حال در صورت وجود و احراز شرایط مسئولیتهای پیش‌گفته بعید است بتواند خسارتهای زیان‌دیدگان را به نحو مناسبی جبران نماید. خصوصاً اینکه در تبیین مفهوم عیب نیز مقررات مختلف یکسان عمل ننموده‌اند و مفهوم سنتی عیب پاسخگوی نیازهای عرصه مسئولیت ناشی از عیب تولید نیست. قوانین اتحادیه اروپا که فرانسه نیز آن‌ها را در قانون مدنی خود جای داده است حمایتی مناسب را از زیان‌دیده به عمل می‌آوردند. قانون‌گذار ایران نیز قوانین حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در سال ۸۸ و حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو را در سال ۸۶ تصویب کرده است که حمایت مناسبی را از زیان‌دیده به عمل نیاورده و در واقع تکرار همان قواعد عمومی می‌باشد. قانون‌گذار ۸۸ از تعریفی که در سال ۸۶ در مورد عیب ارائه داده بود خودداری کرده و عیب را به شکل دیگری تعریف می‌کند که قابل ایراد است. در هر حال به نظر می‌رسد با توجه به اینکه عیوب تولید متنوع بوده و خسارتهای ناشی از عیب تولید زیاد بوده که گاه خسارات سنگینی را به بار می‌آورد، طراحی مقررات مناسب شایسته و بایسته است. در این راستا به صورت خاص پیشنهاد می‌شود که از سویی مسئولیت تولیدکننده و واردکننده کالا بدون نیاز به وجود رابطه قراردادی و بر پایه رابطه سببیت میان عیب کالا و خسارات وارد آمده پذیرفته شود. عیب نیز با در نظر گرفتن جهات مربوط به ایمنی کالا تعریف گردد.

دفتر خانه همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

کمیسیون تخصصی حقوق

کتابخانه تخصصی همایش ۰۹۶۱۱-۰۹۶۱۱-۴۴۴

فهرست منابع و مآخذ

- ابدالی، مهرزاد (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی مبنا و حدود مسوولیت ناشی از عیب تولید در حقوق ایران، فرانسه و دستورالعمل جامعه اروپا، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۸، صفحات ۱۷۷-۲۱۰.
- اورک بختیاری، حسنعلی (۱۳۹۱)، مبانی و اصول مسوولیت مدنی حوادث خودرو، سنندج، انتشارات علمی کالج.
- بادینی، حسن (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی قابلیت جبران «ضرر اقتصادی» در مسوولیت مدنی، فصل‌نامه حقوق خصوصی دانشگاه تهران، دوره ۴۱، شماره ۱، صفحات ۵۹-۷۸.
- باریکلو، علیرضا (۱۳۹۷). تحلیل مبنای حقوق مسوولیت مبتنی بر تولید، فصل‌نامه حقوق خصوصی دانشگاه تهران، دوره ۱۵، شماره ۱، صفحات ۲۱-۴۴.
- بحرانی، یوسف (۱۴۰۵)، الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة، جلد ۱۹، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- بزرگمهر، داود (۱۳۸۵). مسوولیت مدنی تولیدکنندگان کالا، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره ۵۴، صفحات ۳۷-۵۸.
- جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۹)، مجموعه محشی قانون مدنی، تهران، کتابخانه گنج.
- خدابخشی، عبدالله (۱۳۹۶)، حقوق بیمه و مسوولیت مدنی، چاپ اول، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- شهیدثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳)، مسالک الأفهام إلی تنقیح شرائع الإسلام، جلد ۳، مؤسسه المعارف الإسلامیة، قم.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۵)، تشکیل قراردادها و تعهدات، تهران، مجد.
- شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین دزفولی (۱۴۱۱)، المکاسب، جلد ۲، چاپ اول، قم، منشورات دار الذخائر.
- صادقی مقدم، محمدحسن و اشراقی آرانی، مجتبی (۱۳۹۱). ارکان مسوولیت ناشی از عیب تولید هواپیما، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۵۹، صفحات ۱۴۵-۱۷۲.
- صفایی، سید حسین (۱۳۹۶)، قواعد عمومی قراردادها، تهران، میزان.

دوره نهم همایش ملی چالش‌های
قانون مدنی ایران و مسائل نوپدید

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

مرکز تحقیقات حقوقی و مسائل اسلامی
دانشگاه تهران

کتابخانه تخصصی معارف
۰۲۲-۶۶۱۱۰۰۰۰

صفایی، سیدحسین و رحیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۴)، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، تهران، سمت.

علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (۱۴۲۰)، تحریر الأحكام الشرعية علی مذهب الإمامیة، جلد ۲، چاپ اول، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام.

فتاح زاده، زهرا و امینی، علیرضا (۱۳۹۱). قلمرو ضمان تولید کننده ناشی از عیب کالا و نقص اطلاع رسانی در نحوه صحیح مصرف، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۴، شماره ۶، صفحات ۱۲۹-۱۵۶.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰)، قواعد عمومی قراردادها، جلد ۱، تهران، شرکت سهامی انتشار و بهمن‌برنا.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۴)، مسئولیت ناشی از عیب تولید، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶)، الزام‌های خارج از قرارداد، تهران، دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۳)، الزام‌های خارج از قرارداد، جلد دوم (مسئولیت‌های خاص و مختلط)، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش.

کاتوزیان، ناصر؛ ایزانلو، محسن (۱۳۹۷)، الزام‌های خارج از قرارداد، جلد سوم (بیمه مسئولیت)، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش.

محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸)، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، جلد ۲، قم، اسماعیلیان.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۱۱)، القواعد الفقهیه، جلد ۱، چاپ سوم، قم، مدرسه امام امیر المؤمنین علیه السلام.

مهدوی قراولخانه، مجید و عباسلو، بختیار (۱۳۹۵). معافیت سازندگان خودرو از مسئولیت مدنی ناشی از عیب تولید، پژوهش ملل، شماره ۹، صفحات ۴۱-۵۴.

Directive 85/374/CEE du Conseil du 25 juillet 1985 relative au rapprochement des dispositions législatives, réglementaires et administratives des États membres en matière de responsabilité du fait des produits défectueux <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=celex%3A31985L0374>

Directive 1999/34/CE du Parlement européen et du Conseil du 10 mai 1999

Code civil (France)

Examination of the Fault of Production in Iranian Law and the French New Civil Law